

Cuprins

Cioran înainte de Cioran.....	9
<i>Marginalii.</i> O carte din biblioteca tânărului Cioran	19
<i>Marginalii.</i> Vestitorii lui Euphorion	25
<i>Marginalii.</i> „Evreul” Cioran	37
Craii de „Sub Arini”.....	42
<i>Marginalii.</i> „Prusia” de la granița Kakaniei	49
Complexul lui Fiesco	63
<i>Marginalii.</i> „Don Quijote” și „Miorița”, mituri ale vinovăției	119
<i>Marginalii.</i> Peer Gynt și înțeleptul laș	134
<i>Marginalii.</i> „Cum poți să fii român?”.....	141
„Ce mai fac domnișoarele Domnaru?”	174
Cioran naiv și sentimental	182
<i>Marginalii.</i> Cu fetele lui Bergson în „motorul” de Ocna	194
Cioran, prințul obosit și Caligula.....	198
<i>Marginalii.</i> Cine n-a fost subjugat de Sorana Țopa?	208
<i>Marginalii.</i> „Vânătorul de fuste”	229
Întoarcerea din exil sau regresiuinea reușită.....	232
<i>Marginalii.</i> Și, totuși, de ce nu s-a sinucis Cioran?.....	238
<i>Marginalii.</i> „Zibaldone”.....	246
Epigonul lui Iov. Gînditorul privat	256
Din pivnița lui Kafka în mansarda lui Cioran.....	273
<i>Index</i>	309

ION VARTIC este istoric și critic literar, eseist. A fost membru al grupului literar „Echinox”. Profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj. Inițiator, la această universitate, al învățămîntului de artă teatrală (1990). Între 1990 și 1992 a fost subsecretar de stat în Ministerul Culturii. Între 2000 și 2010 a fost director general al Teatrului Național „Lucian Blaga” din Cluj. Volume publicate: *Spectacol interior* (Editura Dacia, 1977); *Radu Stanca. Poezie și teatru* (Editura Albatros, 1978); *Modelul și oglinda* (Cartea Românească, 1982); *Ibsen și „teatrul invizibil”* (Editura Didactică și Pedagogică, 1995); *Cioran naiv și sentimental* (Biblioteca Apostrof, 2000; tradus în Spania, sub titlul *Cioran ingenuo y sentimental*, Mira Editores, 2009); *Clanul Caragiale* (Biblioteca Apostrof, 2002). A colaborat la volumele colective: *Adolfo Bioy Casares. Album* (Premio „Cervantes”, 1991); *Cahier Cioran* (Éditions de L’Herne, 2009). Premiul Uniunii Scriitorilor din România (1978, 2001); Premiul de Critică „G. Călinescu” (1982); Premiul Secției Române a Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru (1995); Premiul de Critică al Salonului Național al Cărții (1995); Premiul Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor (2000, 2004). De același autor la Editura Polirom: *Bulgakov și secretul lui Koroviev* (coeditare cu Biblioteca Apostrof, 2006).

© 2011 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloc și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: © iStockphoto.com/Hocrold Photography

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I, nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. I, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

VARTIC, ION

Cioran naiv și sentimental / Ion Vartic. – Ed. a 3-a, rev. – Iași : Polirom, 2011

ISBN print : 978-973-46-2195-8

ISBN ePub : 978-973-46-2342-6

ISBN PDF : 978-973-46-2343-3

821.135.1.09 Cioran, E

929 Cioran, E

Printed in ROMANIA

Ion Vartic

Cioran
naiv și sentimental

Ediția a III-a revăzută și adăugită

POLIROM
2011

Marginalii

„Don Quijote” și „Miorița”, mituri ale vinovăției

Cioran a avut întotdeauna o pasiune aparte pentru Spania. Din mai multe motive. Mai întâi, datorită atracției sale pentru misticii spanioli și pentru Don Quijote. Apoi, datorită afinităților sale cu unele din ideile hispanice legate de decadentă, neant, obsesia morții și a scheletului etc. În fine, pentru că, pur și simplu, cum exclamă, „iubesc Spania”, e fascinat de „acest popor extraordinar” care, spenglerian vorbind, n-ar fi reușit să se realizeze complet ca națiune tocmai din cauza apariției explozive, dar intermitente, a unor individualități insolite, fapt ce face ca această țară să însemne „în lume triumful *spiritului subiectiv* (s.a.)”. E locul privilegiat unde ar fi vrut să se așeze, dacă ar fi avut posibilitatea, și probabil chiar ar fi făcut-o dacă acolo n-ar fi izbucnit războiul civil¹, cu acei ani tulburi și sîngeroși, punînd în real pericol existența individuală. (Să remarcăm, de altfel, pasiunea cu care Cioran, chiar dacă oarecum tardiv, a fost receptat în Spania, ca și cînd ar fi fost recunoscut ca

1. Faptul este confirmat în convorbirea din 1983 dintre Cioran și Hans-Jürgen Heinrichs: „Am, trebuie s-o spun, o mare dragoste pentru Spania, singura țară posedată de obsesia decadenței. [...] Înainte de război, voiam să mă duc în Spania să audiez cursurile lui Ortega y Gasset. Am făcut o cerere pentru a obține o bursă spaniolă și așteptam răspuns. Pe urmă a izbucnit războiul civil, iar viața mea a luat un cu totul alt curs. Poate că, de n-ar fi fost războiul, aș fi devenit spaniol și, sigur, aș fi rămas în Spania” (*Cafard*, ed. cit., pp. 47-48). Apoi, pe o ilustrată din Toledo (18 octombrie 1983), Cioran îi scrie Friedgardei Thoma: „Spania ar fi trebuit să fie patria mea”.

Vezi, totodată, și articolul cioranian *Nearticulația istorică a Spaniei* (1936), în care, între altele, e citat și eseuul lui Unamuno despre Don Quijote. Vezi și jurnalul spaniol al lui Al. Busuioceanu: în 1950, toamna, Cioran apare la Madrid, „cu o cascadă de impresii entuziaste despre Spania”.

un congener.) În sfârșit, tocmai situarea incertă, echivocă, a Spaniei între popor și națiune a făcut ca gânditorul s-o invoce mereu, punînd-o în paralelă cu situația României.

Cioran trăia, în perioada conceperii și scrierii cărții sale rebel-programatice, cu speranța – căci altfel ar fi însemnat „să-mi tai creanga de subt picioare” – că România va sparge „cercul îngust al culturilor mici”, avansînd în „zona de mijloc între culturile mari și mici”, devenită așadar, ca și Spania, o *cultură intermediară*. El gîndea vizionar o Românie transfigurată ce ar fi fost o nouă Spanie: „O Spanie a Sud-Estului Europei, fără farmecul ei. Și fără un Don Quijote al amărăciunilor noastre...”. Cultura hispanică ar fi rămas una intermediară și spaniolii n-ar fi reușit să se preschimbe din popor în națiune, fiindcă, „deși aveau atîtea presupuziții ale unui mesianism, n-au creat totuși o idee spaniolă de cultură și nu s-au putut realiza istoric decît temporar. De la Sf. Tereza și pînă la Unamuno ei au desfășurat și s-au consumat în pasiuni individuale, fără să fie cuceritori și să determine un stil de cultură. Conchistadorii n-au fost, din păcate, cuceritori ai spiritului”. Sînt în definirea cioraniană a hispanității unele afirmații foarte discutabile, altele infirmate astăzi de realitatea istorică. În primul rînd, tocmai aceste „pasiuni individuale” atît de accentuate și de insolite au conturat o idee și un stil spaniole de cultură. Apoi, în ciuda unor momente de goluri istorice și izolare, Spania își demonstrează astăzi „echilibrul unei misiuni durabile de cultură” – pe termen lung, conchistadorii au fost, totuși, și mesageri ai spiritului –, impunîndu-se ca acel centru ce îi consacră, prin Premiul Cervantes, în egală măsură, și pe scriitorii spanioli propriu-zisi, și pe cei latino-americani.

Pe de altă parte, ideea lui Cioran că, umplînd, printr-un salt voluntar, atîtea goluri axiologice de sute de ani, România ar putea atinge „un sens istoric analog Spaniei” era încă din clipa enunțării o utopie țîșnită dintr-o exaltare amestecată cu disperare. Justificată doar pur teoretic, întrucît *Schimbarea la față...* a fost concepută ca o carte cu „o viziune de reformă”. Exact douăzeci de ani mai tîrziu, în *La Tentation d'exister*, el reia, implicit, paralela dintre Spania și România, renunțînd însă, bineînțeles, să mai pună cumpăna într-un echilibru utopic, descriindu-le ca trepte descendente din morfologia culturii: adică pe prima ca pe o cultură intermediară, pe a doua ca pe o nefericită cultură mică, ambele însă meditînd, cu obstinație, la destinul lor propriu. Ideea lui în privința sortii Spaniei rămîne, în esență, neschimbată, declanșată de neîmplinirea istorică durabilă.

„Venită prea devreme, ea [Spania] a zdruncinat lumea, apoi s-a prăbușit; revelația acestei năruiri am avut-o într-o zi. La Valladolid, la Casa Cervantes. O bătrână, cu înfățișare oarecare, privea portretul lui Filip al III-lea: «Un nebun», am zis. Ea se întoarse către mine: «Cu el a început decăderea noastră». Eram în miezul problemei. «Decăderea noastră!» Așadar, mă gîndeam, decadența este în Spania un concept curent, național, un clișeu, o deviză oficială. Națiunea care, în secolul al XVI-lea, oferea lumii un spectacol de măreție și nebunie, iat-o constrînsă să-și legifereze toropeala.” O criză prelungă, desăvîrșită, la 1898, de destrămarea dominației coloniale spaniole. Așa că nu e de mirare că, pentru fiecare dintre spanioli, „țara sa este problema *lui* (s.a.)”. Faptul acesta e profund ilustrativ pentru reprezentanții generației culturale de la '98, care pun față în față Spania și Europa, aspirînd să redefinească hispanitatea în funcție de europeism. De aici și interesul pentru Spania al generației '27 românești (mai precis al „-promoției- 1927”, cum o numește Eliade), preocupată, obsesiv, de același raport. Un interes specific cioranian, deoarece – conform splendidei analize din *Petite théorie du destin* – privilegiul paradoxal al Spaniei e acela de a fi cristalizat „un tip de dezvoltare neobișnuită, un destin genial și neîncheiat”, fiind de aceea un caz de morfologia culturii „interesant” (cum „interesantă” cam în același gen este și România și cum „interesanti” sînt și ratații ei geniali). Prin destinul ei neisprăvit, România își poate găsi, oarecum, un termen de referință în Spania, dar în nici un fel în Franța, „țara împlinită” și deci complet „neinteresantă” în acest sens.

Preocupat, ca și „spaniolii europenizați” (după formula unamuni-ană), de problema decadenței hispanice, Cioran menționează cîțiva reprezentanți ai generației '98: Ganivet, Ortega y Gasset, Unamuno (ultimii doi citați și citați cu insistență de fosta tînără generație interbelică românească). Cum exact observă Cioran, paradoxul insolubil al decadenței Spaniei este, la generația '98, relaționat cu figura și ea paradoxală a lui Don Quijote. În schimb, nu se poate ști (fără a-i vedea arhiva românească) dacă, în perioada cînd concepea *Schimbarea la față a României*, a cunoscut sau nu, din sursă directă ori indirectă, și eseul despre Don Quijote al lui Ramiro de Maeztu, alt reprezentant de la '98 (și acesta cu destinul brusc curmat), al cărui chiar prim capitol este simptomatic: *Serbări și decadență*. Se poate spune că *Don Quijote*, *Don Juan* și *Celestina*, tripticul lui Ramiro de Maeztu, și *Viața lui Don Quijote și Sancho* a lui Miguel de Unamuno constituie, alături de alte cărți ale reprezentanților de la '98, două programe

profetice opuse, debutînd, după expresia unamuniană, cu momentul în care Spania, asemeni lui Don Quijote, s-a retras în sine, reîntorcîndu-se „în satul ei, înfrîntă și zdrobită”. Ambele cărți, prin viziunea lor mesianică, s-ar fi putut subintitula *Schimbarea la față a Spaniei*. Iată de ce, după mine, cititorul român ar trebui să citească pomenitele cărți ale lui Unamuno și Maeztu simultan cu *Schimbarea la față a României* (scrisă ea însăși de către Cioran cu o ardoare, un radicalism și un patetism de-a dreptul spaniole, chiar dacă cineva cu care am discutat despre asta îmi atrage atenția că acest patetism ardent și profetic este, de fapt, pur transilvan, în tradiția Școlii Ardelene, a lui Bărnăuțiu și Goga). Cum am tot repetat, Cioran a luat mereu în calcul destinul Spaniei ori de cîte ori a definit destinul viitor al României, asemuind toropeala hispanică cu „somnia nostru istoric”. Mi se pare semnificativ de semnalat că transfigurarea României – întrevăzută, paradoxal ca întotdeauna, de tînărul Cioran (prin al cărui sînge înflăcărat circulă contradicția) – are o direcție ce merge înspre Unamuno și o alta ce merge înspre Maeztu.

Supun atenției un pasaj important din *Schimbarea la față a României*, care, conform viziunii mereu contradictorii a gînditorului român, poate fi admis sau, dimpotrivă, contrazis, în funcție de una ori cealaltă din direcțiile alese: „Miturile unei națiuni sunt adevărurile ei vitale. Acestea pot să nu corespundă adevărului (s.a.); faptul n-are nici o importanță. Suprema sinceritate a unei națiuni față de sine însăși se manifestă în refuzul autocriticei, în vitalizarea prin propriile ei erori. Și apoi o națiune caută adevărul? O națiune caută *puterea* (s.a.)”. Pasajul citat e profund unamunian: Cioran vrea o Românie nesăbuită, nu „logică, ordonată, așezată, cuminte”, ci „agitată, contradictorie, furioasă”, irațională, aprinsă de „etosul eroic și convulsionar al Spaniei”. Cu autoiluzionări, ca în „aurora culturilor”, ce-ar indica un proces natural al transfigurării, în vreme ce luciditatea critică ar fi „o manifestație de crepuscul al unei culturi” obosite, dezamăgite, descrescătoare. Totodată, faimosul dor românesc, cu atîtea „virtuți dormitive”, ar trebui să se metamorfozeze, deșteptat, într-un elan colectiv, încît să facem saltul „de la *infinutul negativ al dorului la infinitul pozitiv al eroismului* (s.a.)”. Căci o națiune care nu suferă de obsesia gloriei – marele simptom al durerii lui Fiesco! – e apteră, lipsită de vitalitate. Unamuno ar fi aprobat imediat, cu înflăcărare, afirmația cioraniană, adăugînd că setea aceasta demiurgică de glorie și renume reprezintă „spiritul intim al quijotismului, esența și rațiunea lui de-a fi”, deoarece „totul este să nu

mori. Să nu mori! Aceasta e ultima rădăcină, rădăcina rădăcinilor nebuniei quijotești. Să nu mori! Să nu mori!”. Să ne lăsăm purtați spre valurile istoriei, continuă Cioran, ca de un flux irațional, căci: „Popoarele cari nu sunt apucate de o *nebunie colectivă* (s.n.), din când în când, se anchilozază în tradiții, cari, automatizate, le scot din ritmul istoriei”. Iar Unamuno ar completa acest program iraționalist frenetic (a cărui nocivitate s-a dezvoltat atât de sinistru în deceniul al patrulea european): „o *nebunie oarecare nu mai e nebunie atunci când devine colectivă* (s.n.), atunci când este nebunia unui întreg popor, a întregului neam omenesc, poate”. Nălucirile, când devin colective, generale și sociale, se transformă în realități (sau, cum ar completa Cioran, în „adevăruri vitale”, mai exact în neadevăruri vitale, adică în „putere halucinantă”). Așa că, urmează Unamuno, „să dăm poporului, să dăm poporului nostru spaniol o nebunie oarecare, nebunia unuia, a oricărui, dintre cei ce-l alcătuiesc, a unuia care ar fi nebun, dar nebun cu adevărat, nu prefăcut”. La fel, Cioran vede transfigurarea țării sale printr-o „eroică nebunie”, în „vitalizarea prin propriile ei erori” sau – dacă luăm în considerare ediția primă a *Schimbării la față a României* – în „vitalizarea prin propriile ei iluzii (s.n.)”². Varianta inițială, cu iluziile asumate frenetic, concordă și mai bine cu viziunea quijotic-unamuniană, fiindcă, după autorul *Vieții lui Don Quijote și Sancho*, credința ce duce la „fapte vii” este credință cu adevărat. Cavalerul Nebuniei trebuie smuls din mâinile mediocrilor hidalgi ai Rațiunii: „La drum, deci!”, strigă Unamuno, pornind pe calea lui Quijote, și pare că Cioran își însușește și el strigătul acesta.

Să reconsiderăm însă acum pasajul cioranian citat și din cea de a doua direcție anunțată, făcând, mai întâi, un ocol în jurul interpretării nebuniei quijotești efectuată de Ramiro de Maeztu în acel eseu prin care se prefigurează o altă *Schimbare la față a Spaniei*. Pentru a înțelege adecvat sensul lui *Don Quijote*, romanul trebuie citit ținând cont de perspectiva epocii cervantine, când „popoarele hispanice luptă pe tot cuprinsul lumii”, într-o expansiune epuizantă, în care utopia monarhiei universale se va destrăma. Prin tipul analizei sale, Maeztu apare ca un precursor al esteticii receptării a lui H.R. Jauss. Între Spania vremii sale și Cervantes se conturează o miraculoasă și tragică identitate. În momentul în care intră într-o misterioasă comuniune

2. Vezi, în *Schimbarea la față a României*, citatul din ediția I, p. 46, și nuanțarea din ediția a II-a, p. 55.

cu Don Quijote, transcriindu-i aventurile, Cervantes eșuase pe toate planurile, în viața militară, în cea practică și în cea artistică. Obosit și dezolat, cum este și Spania lui, Cervantes descoperă că a fost un Don Quijote, așa cum „Spania toată a fost Don Quijote”, iar în romanul său vede nu o carte pur și simplu parodică, de divertisment, ci un act terapeutic, purificator, momentul unei boli învinse: „Lumea e rea. Eu am fost acel nebun Don Quijote care o credea plină de cavaleri și de prințese, de zmei și de uriași. Am vrut să mă mișc printre lucrurile vieții ca și cum ar fi fost plăsmuiri de-ale mele, dar m-am izbit de realitățile ei. Rizi, cititorule, de nălucirile mele, așa cum rîd și eu de dezamăgiri, dar, rîzînd, amintește-ți că și tu le-ai visat alături de mine, pentru că *Spania toată a fost Don Quijote* (s.n.)”³. În sensul acesta, Maeztu scoate la iveală una dintre cele mai enigmatice coincidențe din întreaga istorie a culturii europene, în care Shakespeare și Cervantes sînt ca brațele unei balanțe, niciodată echilibrate. Primul concepe *Hamlet* în plină maturitate; al doilea scrie *Don Quijote* în amurgul vieții sale. De aceea, în concordanță și cu starea istorică și psihică a națiunii lor, unul preconizează acțiunea, celălalt visează repausul. „Shakespeare și Cervantes au scris *Hamlet* și *Don Quijote* împotriva lui Hamlet și a lui Don Quijote.” Într-o lectură comparatistă de o tulburătoare finețe, Maeztu restaurează orizontul conștient/inconștient de așteptare al publicului din timpul celor doi titani: „Cînd s-a reprezentat piesa ce propovăduia nerăbdarea și acțiunea, Anglia abia dacă era germenul unui viitor popor. Cînd a fost tipărit romanul ce făcea elogiul odihnei, Spania stăpînea cel mai mare imperiu din lume. *Hamlet* este tragedia Angliei; *Don Quijote* e cartea tipică a Spaniei. În jurul acestor două opere s-a cristalizat spiritul celor două popoare. Anglia a cucerit un imperiu; Spania și l-a pierdut pe al său”. Maeztu descoperă o simetrie. Istoric vorbind, atunci cînd se oglindește în nebunia crepusculară atît de activă a lui Quijote, Spania aspiră de fapt, defensivă, la *odihnă*, în timp ce Anglia, reflectată de abulia exasperantă a lui Hamlet, se îndreaptă de fapt, expansivă, către *acțiune*. Nu știm dacă, în perioada lui românească, Cioran cunoștea, direct sau indirect, paralela *Hamlet y Don Quijote*; în schimb, eseul său francez *Despre o civilizație istovită* surprinde prin coincidențele de viziune polară,

3. Ramiro de Maeztu, *Don Quijote, Don Juan și Celestina*, traducere de Mariana Vartic, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1999, pp. 97-98; vezi și pp. 65-66 și 116.